

10. Сафин В. Ф. Психология самоопределения личности: Учебное пособие/Свердловский институт. — Свердловск, 1986. — 142 с.
11. Фонарев А. Р. Формы становления личности в процессе её профессионализации// Вопросы психологии. — 1997. — № 2. — С. 88-93.
12. Щедровицкий П. Г. Очерки по философии образования. — М., 1993. — 126 с.

В статье автор раскрывает значимость феномена «самоопределение» в профессиональном становлении личности.

Ключевые слова: самоопределение, самоопределение личности, профессиональное становление специалиста, профессиональная деятельность.

In the article an author exposes meaningfulness the phenomenon of «self-determination» in the professional becoming of personality.

Keywords: self-determination, self-identity, professional development specialist, professional activity.

УДК 371 (092): 37.014 (477)

К. О. Журба, м. Київ

ВИХОВАННЯ У ШКОЛЯРІВ МІЖНАЦІОНАЛЬНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА

В статье с точки зрения современной науки рассматривается актуальная проблема воспитания у школьников межнациональной толерантности, которая на сегодня является чрезвычайно актуальной в условиях Украины и нуждается в теоретическом и практическом решении.

Ключевые слова: межнациональная толерантность, глобализация, межэтническая политика, отличия, взаимодействие.

Життя сучасного суспільства будується на засадах демократії, справедливості, гуманізму. Воно є надзвичайно динамічним, мобільним, комунікативним. З одного боку процес глобалізації супроводжується інтеграцією культур, розмиванням національних особливостей, зближенням економіки, законодавства, моди, спрощенням комунікацій і міграційних процесів, виникненням державних союзів, об'єднань тощо, а з іншого — утверджується

бажання відстояти і розвивати самобутню національну культуру, мову, народні звичаї і традиції. Закладена суперечність може спричинювати напруження і локальні конфлікти у відносинах як між народами, так і окремими представниками багатонаціональних країн, якою на сьогодні є і Україна. Тому головним завданням школи є виховання у дітей міжнаціональної толерантності, що б забезпечило мирне співіснування усіх народів і етносів, які населяють Україну.

Метою нашої статті є дослідження проблеми виховання у школярів міжнаціональної толерантності у науковій думці.

Різні аспекти міжкультурної толерантності, взаємодії та співжиття висвітлювалися у творах Г. Ващенко, В. Винниченка, М. Грушевського, М. Драгоманова, А. Кримського, В. Липинського та ін.

Проблема міжнаціональної толерантності має для України виключне значення, оскільки тут проживає понад 130 етносів і національностей.

Поняття толерантності походить від латинського *tolero*, який означає терпіти, витримувати, переносити.

У преамбулі статуту ООН міжнаціональна толерантність означає «проявляти терпимість і жити разом, в мирі один з одним як добрі сусіди». В Декларації принципів толерантності зазначається, що міжнаціональна толерантність це «прийняття і правильне розуміння великого різноманіття культур нашого світу, наших форм самовираження та способів прояву людської індивідуальності..., коли кожен вправі дотримуватися своїх переконань, і признає таке ж право за іншими»[4].

Аналогічний підхід находимо і в преамбулі до Загальної декларації прав людини, де говориться про створення такого світу, в якому люди матимуть свободу слова та переконань, і будуть вільні від страху та залежності, проголошено, як високе прагнення людей.

Цікавим є той факт, що значення терміну «толерантність» різняться в різних мовах. Так, в англійській мові толерантність — це «готовність бути терплячим», у французькій «усвідомлення, що інші можуть діяти інакше, ніж вона сама», в іспанській — «здатність визнавати відмінність від власних ідей чи помислів», у китайській — «бути милосердним по відношенню до інших»,

в арабській — «прощення, м'якість, терпіння, чуйне ставлення до інших», у російській — «терпіння, терпимість».

У великому тлумачному словнику української мови толерантність визначається як «здатність переносити несприятливий вплив яких-небудь факторів; як поблажливість, терпимість до чийось думок, поглядів, вірувань» [2]. У політологічному словнику толерантність розглядається як «різновид взаємодії та взаємовідносин між різними сторонами — індивідами, соціальними групами, державами, за якого сторони виявляють сприйняття і терпіння щодо різниці у поглядах, уявленнях, позиціях та діях» [8, с. 661].

Варто віддати належне Платону, який усвідомлював необхідність взаємодії різних народів у державі і вважав, що по-справжньому спільне життя, міцні і цінні зв'язки між людьми можливі завдяки їхньої інтелектуальної єдності. Спільність переконань та робота над духовним змістом життя є тим істинним зв'язком, який об'єднує велику кількість людей у спільноту. В цьому полягає, на думку Платона, принцип культурної держави, про що він говорить у своїх творах «Закони», «Держава». Засобом досягнення порозуміння між різними людьми є виховання, яке має здійснюватися за умови державної підтримки.

В часи Середньовіччя до питання толерантності зверталися Августин, Тертуліан, Фома Аквінський, які розкривали його через моральний вимір особистості і гармонізацію її стосунків з собою і навколишнім світом.

В епоху Відродження та в Новий час толерантність стала предметом досліджень у працях К. Гельвеція, І. Канта, І.Г. Фіхте, М. Монтеня, Е. Роттердамського та ін.

Зокрема, Е. Роттердамський сформулював свою місію в одному із своїх листів Йонасові Йодоку від 10 травня 1521 р.: «Не знаю, — писав він, — чого зможуть домогтися мій талант і мої твори, проте я наміряюсь і прагну бути корисним не лише німцям, а й французам, іспанцям, англійцям, чехам, рутенцям і, якщо тільки зумію, навіть туркам і сарацинам». («Рутенцями» (Rutheni) за часів Е. Роттердамського називали слов'ян, які населяли Східну Європу). Водночас філософ добре розумів, що роз'єднують різні народи самозакоханість, пихатість, переконаність у власній

вибірковій місії, що він висміює у своєму сатиричному творі «Похвала Глупоті»:

«У кожного народу є своя особлива Філавітія-самолюбивість. Британці, наприклад, пишаються зовнішністю, музичною освітою й розкішними бенкетами. Шотландці хизуються шляхетністю і приналежністю до царського роду. А також витонченим розумом і дотепністю. Галли хваляться ввічливістю, а парижани, зокрема, — винятковою обізнаністю в теології. Італійці вважають себе найкращими поцінувачами художньої літератури та красномовності. Вони ж і надто пишаються тим, що вважають себе єдиними з усіх смертних, які не є варварами. Найбільш пишаються цим римляни. Вони навіть уві сні марять про давній славетний Рим. Венеціанці чваняться своєю знатністю. Греки тішаться тим, що заснували всі науки і що лише в них одних були такі вельми славні герої.

Нащо вже турки — скописько варварів, а й ті знайшли чим хвалитися, — своєю релігією, мовляв, вони і тільки вони правовірні, а тому сміються з християн, немов з забобонних.

Іспанці нікому не хочуть поступитися військовою славою. Германці чваняться високим зростом і знанням магії. Але чи не найдивніший самообман у юдеїв, які все ще чекають на свого Месію і міцно тримаються Мойсея» [9, с. 57]. Таким чином філософ вбачає необхідним для порозуміння між народами навчитися цінувати не лише себе і свій народ, а й інші народи, які також мають чим пишатися.

Безсумнівним є внесок у розуміння міжнаціональної толерантності Г. Сковороди, який вчив цінувати своє рідне, українське, а також цінності інших народів. Зокрема він писав: «Кожний повинен знати свій народ, а в народі пізнати себе. Якщо ти українець, то будь ним. Чи француз? Будь французом. Чи татарин? Будь татариним. Все добре на своєму місці і в своїй мірі, і все прекрасно, що чисте, природне тобто не фальшиве» [10, с. 250].

Не втратили на сьогодні актуальності і погляди М. Драгоманова, який писав: «Треба шукати чогось іншого, такого, щоб стало вище над усіма національностями та й мирило їх, коли вони підуть одна проти другої. Треба шукати всесвітньої правди, котра була б спільною всім національностям» [5, с. 469].

Зокрема Т. Г. Шевченко виділяв як найвище благо — добро, волелюбність, ненасилля, рівність народів, вірив в їх перемогу над злом, тиранією. Істинним гуманізмом пронизана творчість Лесі Українки, Богдана Лепкого, Василя Стуса, Василя Симоненка, Б. Д. Грінченка.

У своєму дисертаційному дослідженні «Міжнаціональна толерантність в політичному процесі сучасної України» І. Ю. Кушніренко звертає увагу на специфіку міжнаціональної толерантності в українському соціумі, яка є одним з основних напрямів державної етнополітики та етнокультури і має бути важливим чинником міжетнічного співжиття на основі принципів національного патріотизму та етнічного плюралізму. В умовах плюралізму культур саме принцип діалогу видається найбільш придатною формою людського співробітництва. Відповідно зростає й актуальність толерантності, яка є беззаперечним атрибутом і умовою діалогу. Вчена розрізняє «толерантність» і «міжнаціональну толерантність», де толерантність об'єктивно необхідна як обов'язковий регулятивний засіб, як багатопланово діюча «організуюча сила» у розвитку суспільства та соціальної свідомості, що дозволяє розглядати її як структуроутворюючий компонент в організації суспільства і досягненні політичного прогресу. Тоді як міжнаціональна толерантність — специфічна риса національного характеру, яка проявляється в терпимості та оцінці національного «вони», рівнозначному «ми». За своєю суттю міжнаціональна толерантність являє собою світоглядну основу етнічного розмаїття та одночасно політику компромісу, згоди та єдності. Тому міжнаціональна толерантність стала одним із принципів державної національної політики, який характеризується співпрацею різних національностей.

Міжнаціональна толерантність на думку дослідниці має неабияке значення для України, яка є поліетнічною державою, до складу якої входять різні за походженням національні меншини зі своєю етнічною, культурною та мовною самобутністю. «Держава та суспільство докладають багато зусиль для досягнення міжетнічної толерантності в процесі побудови мирного поліетнічного суспільства, в якому поважаються права представників усіх національних меншин. Ухвалено ряд нормативно-правових актів, які сприяють захисту прав національних меншин. Але вод-

ночас існують чинники, які ускладнюють процес міжнаціональної взаємодії в Україні та сприяють виникненню специфічного кола проблем. Насамперед, це має прояв у декларативності деяких положень українського законодавства щодо прав національних меншин та відсутності дієвих механізмів їх реалізації. Окремі політичні партії, групи та політики не рідко експлуатують теми толерантності в багатонаціональному українському суспільстві, що робить їх заполітизованими й уможливорює різноманітні політичні маніпуляції у сфері міжнаціональних взаємин. Особливо це стосується мовних питань, проблем збереження культурної та національної ідентичності» [7, с. 3].

Значущість проблеми виховання міжнаціональної толерантності відзначає у своїй роботі «Виховання особистості» І.Д. Бех, зауважуючи, що її вирішення залежить не стільки від невеликої групи політиків, скільки від масової свідомості громадян. «Вона потребує формування у людства єдиних моральних пріоритетів, які б забезпечували стійке мирне співіснування. Такими пріоритетами є:

- людина як найвища цінність цивілізації;
- свобода і права людини як загальнолюдської цінності;
- гуманізм і справедливість як універсальні принципи вселюдських стосунків;
- толерантне ставлення до прав та інтересів усіх народів і націй — першочергова умова мирного співіснування і недопущення збройних конфліктів;
- непримиренне ставлення до порушень прав і свобод людини і народів — гарантія стабільного й міцного миру на всій Землі» [1, с. 206-207].

На думку психолога виховання підростаючого покоління на зазначених пріоритетах дозволить уникнути збройних конфліктів та протистоянь. Таке виховання передбачає використання педагогами індивідуального та диференційованого підходу, врахування вікових особливостей дітей, їхніх типологічних і статевих відмінностей, рівня культури, ціннісних орієнтацій, індивідуальної історії життя. Результатом виховання міжнаціональної толерантності має бути стійка спрямованість особистості на підтримку і захист миру у широкому сенсі цього слова (з собою, оточуючими, в родині, країні, на планеті, як захист життя і прав людини тощо).

В. О. Компанієць аналізуючи генезу поняття «толерантності» визначає її як людську якість, здатність соціуму неворожо ставитися до існуючих серед людей релігійних, етнічних, культурних та _ук. відмінностей, виходячи з принципу гуманізму та загальнолюдської моралі, а також здатність знаходити компромісне рішення для досягнення порозуміння та не конфліктності [6, с. 87]. З метою запобігання таким явищам як шовінізм, расизм, фашизм педагог радить запровадити у школі _уку шин_турно виховання.

В англо-американській традиції виховання у підростаючого покоління толерантності розробляли: Б. Вільямс у співвідношенні з мораллю; Д. Грей, С. Мілль, С. Мендус у контексті лібералізму; П. Ніколсон як благо-в-собі; Ч. Тейлор як теорію мультикультуризму.

У французькій педагогіці сучасні підходи у вихованні ліцеїстів обґрунтували Е. Дюркгейм, А. Жіль, які з цією метою розробили ряд освітніх програм.

Такі відомі французькі педагоги як М. Алтьє, П. Буше, Ж. Бруне розглядають толерантність як соціальну цінність, моральну норму, принцип людських стосунків, що виявляється у повазі до чужих думок, звичаїв, вірувань, політичних переконань, інтересів, почуттів інших людей та є перш за все взаємоповагою через взаєморозуміння та основою цивілізованих стосунків і пропонують виховувати толерантність підростаючого покоління у міжособистісному, міжетнічному і міжрелігійному спілкуванні.

М. Дебесс, П. Факонен дійшли висновку, що виховання толерантності може бути ефективним за умови активної взаємодії школи, сім'ї, соціальних служб для молоді, громадських організацій (національно-культурних товариств та союзів, фондів тощо), місцевих і центральних органів, світового співтовариства, ЗМІ, які і формують виховне середовище і мають вплив на виховання підростаючого покоління.

Досліджуючи особливості виховання толерантності у Франції українська вчена О. С. Матієнко звернула увагу на те, що особлива увага в реалізації програм толерантності забезпечується відповідною підготовкою вчительських кадрів. З цією метою майбутніх вчителів знайомлять з народною педагогікою, педагогікою міжнаціонального спілкування, регіональною етнопеда-

гогією, практичною психологією, соціологією, культурологією, філософією, етномистецтвом, антропологією, які розкривають зміст соціального та культурного досвіду етносів, що дозволяє побачити загальне в культурах та взаємозв'язок між загальним розвитком цивілізації та внеском окремих народів в цей процес. На думку О.С. Матієнко толерантність є компонентом життєвої позиції зрілої особистості, яка має сформовану систему цінностей та інтересів, готова їх захищати і водночас з повагою ставиться до поглядів інших людей, свідомо відмовляється від переваг і насильства, визнає багатомірність і розмаїття людської культури, норм і вірувань, діє на основі сприйняття і згоди.

Заслужують на увагу дослідження російських вчених В. Анреєвої, Т. Бурмістрової, Є. Боровикова, Ф. Горовського, О. Дмитрієва, Л. Лаврова та _ук., присвячені питанням виховання у душі миру, віротерпимості, етнокультурної та _уку шин_турної освіти.

Такі російські вчені як Є. А. Боброва, В. П. Фурманова у своїх працях розглядають міжнаціональну толерантність у контексті діалогу культур, який на їхню думку є способом загальнолюдського спілкування, що охоплює обмін інформацією і культурними цінностями в контексті міжетнічної комунікації. Зокрема В. П. Фурманова виділила наступні характеристики міжкультурної комунікації:

- взаємодія культур у конкретному часі та просторі, де культурні контакти набувають певних форм і знаходять свій вираз у взаємодії і діалозі;
- взаємодія культур, що полягає у виявленні загальнолюдського і специфічного кожної культури як системи;
- взаємодія культур через екстеріоризацію мови і вербальний зміст, що визначає картину світу.

З метою оптимізації виховання міжнаціональної толерантності В. С. Кукушин запропонував внести зміни у зміст виховання, наповнити його етнокультурним і планетарним компонентом, розставити чіткі наголоси у позаурочній роботі, запровадивши фестивалі національних мистецтв, виставки національної народної творчості, виставки та дегустацію національних страв, проведення спільних народних свят, ввести нові форми роботи з громадськістю, що передбачає залучення до спільних заходів, національних клубів тощо.

З. Гасанов пропонує організувати виховний процес таким чином, щоби він забезпечував:

- оволодіння учнями знаннями про народи світу, народи країни, їх співдружність, основні права і свободи, спільність життєвих інтересів, громадянство;
- формування позитивно емоційного ставлення до здобутих знань, трансформація їх у погляди та особистісні переконання;
- організація безпосереднього досвіду спілкування з представниками різних етносів, етнічних груп, релігійних конфесій;
- вироблення умінь і навичок подолання особистісно-психологічних бар'єрів у міжетнічному спілкуванні, конфліктних ситуаціях;
- формування високоморальної мотивації, позитивних вчинків у поведінці учнів в процесі їх спілкування з представниками різних етносів, етнічних груп, рас, конфесій [З, с. 226].

Таким чином проблема виховання у школярів міжнаціональної толерантності є надзвичайно актуальною в умовах України і потребує не лише теоретичного, а й практичного вирішення, зокрема розроблення відповідних часові виховних програм, тренінгів, технологій, які б забезпечили становлення високоморальної, гуманної, толерантної особистості, здатної до активної взаємодії з представниками різних народів і етносів.

Література:

1. Бех І. Д. Виховання особистості: У 2 кн./Іван Дмитрович Бех. — К.: Либідь, 2003. — Кн.2. — Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. — 344 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови: [уклад. В. Бусел]. — К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. — 1440 с.
3. Гасанов З.Т. Воспитание культуры межнационального общения: методология, теория, практика. — Махачкала, 1998. — 338 с.
4. Декларація принципів толерантності//Педагогіка толерантності. — 1999. — №3-4. — С. 175-179.

5. Драгоманов М. П. Чудацькі думки про українську національну справу // Вибране. — К., 1991.
6. Компанієць В. О. Толерантність як соціально-педагогічне явище в соціокультурному контексті: проблема соціального виховання // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць / В. О. Компанієць. — К. — Житомир: Вид-во «Волинь», 2003. — Кн. I. — С. 82-87.
7. Кушніренко І. Ю. Міжнаціональна толерантність в політичному процесі сучасної України: Дис... канд. наук: 23.00.02. / Інна Юріївна Кушніренко. — 2008.
8. Політологічний енциклопедичний словник / упоряд. В. П. Горбатенко; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. — К.: Генеза, 2004. — 736 с.
9. Роттердамський Е. Похвала Глупоті. Домашні бесіди [пер. з латини В. Литвинова, Й. Кобова] / Еразм Роттердамський. — К.: Основи, 1993. — 319 с.
10. Стельмахович Г. Григорій Сковорода і народна педагогіка / Г. Стельмахович // Сковорода Григорій: образ мислителя / За ред. В. Шинкарука, І. Стогнія. — К.: Інститут філософії НАН України, 1997. — С. 248-254.

У статті з точки зору сучасної науки розглядається актуальна проблема виховання у школярів міжнаціональної толерантності, яка на сьогодні є надзвичайно актуальною в умовах України і потребує теоретичного і практичного вирішення.

Ключові слова: *міжнаціональна толерантність, глобалізація, міжнетнічна політика, відмінності, взаємодія.*

In the article from point of modern science is considered the issue of the day the education at the schoolboys of multicultural tolerance which for today is extraordinarily actual in the conditions of Ukraine and needs the theoretical and practical decision.

Keywords: *multicultural tolerance, globalization, international policy, differences, co-operation.*